

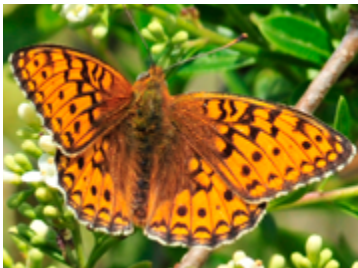
PARELS VAN HET DUIN (1)

DUINPARELMOERVLINDER

Simon Olk & Mark van Til

KRACHTIGE VLIAGER OP WILDE LIGUSTER

De duinparelmoervlinder is een slag groter dan de algemenere kleine parelmoervlinder en heeft ook oranje vleugels die bezet zijn met zwarte stippen en vlekken. Een deel van deze vlekken op de voorvleugel is met elkaar verbonden en vertoont een zigzagpatroon. Aan de onderzijde hebben de vleugels min of meer ronde parelmoervlekken, met een rij kleine witte vlekken met een bruinrode rand (afbeelding 1 en 2). De duinparelmoervlinder drinkt vaak nectar op distels, slangenkruid en wilde liguster. In de duinen van Noord-Holland komt hij veel voor in het kalkrijke buitenduin en hier en daar in kalkrijke, bloemrijke delen van het midden- en binnenduin. Het is een krachtige vlieger die je vooral in duingraslanden en duinvalleien aantreft. In de duingraslanden leven de rupsen van viooltjes. Deze soort heeft één generatie, waarvan de vlinders vooral in de maanden juni en juli vliegen. In tegenstelling tot de meeste parelmoervlinders overwintert de duinparelmoervlinder als ei en niet als rups.

Afbeelding 1. Duinparelmoervlinder (Joop Hilster).

Afbeelding 2. Duinparelmoervlinder (Arie Griffioen).

Afbeelding 3. Rups van de duinparelmoervlinder bij duinviooltje (Simon Olk).

Afbeelding 4. Ovipositie door een vrouwtje duinparelmoervlinder tussen mos (Simon Olk).

In de jaren negentig van de vorige eeuw kon je de duinparelmoervlinder verspreid over de AWD aantreffen, maar na 2000 ging het met deze parel van de duinen in heel Zuid-Kennemerland bergafwaarts. De laatste jaren lijkt hij weer bezig aan een opmars en wordt hij vooral in de AWD en in Duin en Kruidberg weer regelmatig waargenomen.

ZEEVELD: HOTSPOT IN ZUID-KENNEMERLAND

In de zomer van 2014 is uitgebreid onderzoek verricht aan duinparelmoervlinders in het Zeeveld. We wisten inmiddels veel over het andere leefgebied, het Rozenwaterveld. Daar leven de rupsen op zandviooltjes, wat niet bekend was van andere leefgebieden in de vastelandsduinen. In het Zeeveld komt de zuidelijkste populatie duinparelmoervlinders van Nederland voor. Er worden jaarlijks waarnemingen gedaan langs drie vlinderroutes, maar over het reilen en zeilen van de soort wisten we eigenlijk weinig. Daarom is in mei gezocht naar rupsen en zijn in juni de imago's bestudeerd.

In het Zeeveld werden 16 rupsen gevonden, waarvan elf ook etend werden aangetroffen, allemaal op duinviooltje (afbeelding 3). In de nabijheid werden echter ook zandviooltjes en ruige viooltjes met vraatsporen gevonden. Daarnaast werden meer dan 50 waarnemingen van ovipositie (ei-afzetting) gedaan (afbeelding 4). De begroeiing waarin de rupsen voorkomen en waar de eitjes worden afgezet lijken sterk op elkaar, waarbij de grassen en kruiden op de ovipositielocaties iets hoger waren. De eitjes worden vooral tussen mos afgezet. Op de rupslocaties groeiden meer viooltjes en de rupsen werden op kortere afstand van viooltjes aangetroffen dan bij plekken waar eitjes waren afgezet. De vegetatie kan omschreven worden als kwalitatief goed ontwikkeld duingrasland van de Duin-Paardenbloem-associatie of de Duinsterretjes-associatie. Opvallend was dat zowel de rups- als de ovipositielocaties overwegend op flauwe hellingen met een noord(westelijke) expositie lagen, wat overeenkomt met eerder onderzoek op het Rozenwaterveld. Klaarblijkelijk hebben deze plekken een gunstig microklimaat, zodat ze snel opwarmen maar ook weer niet te veel (in tegenstelling tot zuidhellingen), waardoor uitdroging wordt vermeden.

Simon heeft van begin juni tot begin juli meer dan 600 waarnemingen van imago's verzameld, waarvan maximaal 138 op één dag. Daarmee is het Zeeveld een belangrijk leefgebied voor de duinparelmoervlinder in Nederland. De soort komt verspreid over het gebied voor, zowel in het noordelijke, centrale als zuidelijke deel. Het merendeel van de bloembezoeken vond plaats op wilde liguster (79%). Later in de vliegperiode werden de vlinders wat meer op dauwbraam waargenomen (20%). De meeste ovipositie- en rupslocaties lagen rond het Mussenveld, centraal gelegen in het gebied.

ROZENWATERVELD: ONZEKERE TOEKOMST?

Ook het Rozenwaterveld is een belangrijk leefgebied voor de duinparelmoervlinder in de AWD. In 2010 is een soortgerichte route langs ligusterpollen en over violenweitjes uitgezet om het wel en wee van deze soort te volgen. Deze soortgerichte route wordt in de maanden juni en juli

gelopen. In korte tijd is veel veranderd. Werden in 2012 en 2013 nog 54 waarnemingen gedaan, afgelopen zomer waren dat er nog maar 32, terwijl er meer rondes werden gelopen. Als we naar de waarnemingen van bloembezoeken kijken, valt op dat de vlinders in het eerste jaar vooral nectar dronken op bloeiende ligusterpollen. De laatste jaren is dit sterk verminderd en worden andere nectarplanten als grote tijm, dauwbraam en rolklaver bezocht. Tijdens veldbezoeken viel op dat de ligusterstruiken er veel minder florissant uitzien dan in 2012 (afbeelding 5).

Figuur 5: Dezelfde ligusterstruik in 2012 (links) en in 2013 (rechts).

DAMHERTEN

Het aantal damherten en daarmee ook de grasdruk is met name in het binnenduin sterk toegenomen. Zij dragen daarmee niet alleen bij aan het kort houden van grassen en kruiden, maar nemen ook de wilde liguster te grazen. Dit is goed te zien aan de randen van de struiken. Doordat damherten de bast van de takken schillen worden struiken minder vitaal, waardoor ze minder uitbundig en korter bloeien. De bloemen worden snel bruin en verdroren; zij verspreiden nog maar nauwelijks de karakteristieke zware geur, waar veel dagvlinders op afkomen. In het Zeeveld neemt de invloed van damherten ook toe en waren afgelopen zomer ook de eerste tekenen van vraat aan liguster zichtbaar. Een verdere groei van het aantal damherten zou hier in de nabije toekomst ook wel eens invloed kunnen hebben op de duinparelmoervlinder.

Simon Olk deed voor zijn afstudeeronderzoek voor de opleiding bos- en natuurbeheer aan Van Hall / Larenstein onderzoek naar parelmoervlinders in de AWD.

Mark van Til is senior adviseur ecologie bij Waternet.

PARELS VAN HET DUIN (2)

KEIZERSMANTEL

Simon Olk & Mark van Til

Afbeelding 1. Keizersmantel op duinkruiskruid, mannetje met karakteristieke geurstrepen (Simon Olk).

Afbeelding 2. Keizersmantel, vrouwtje op duinkruiskruid in het Vinkenveld (Aad van der Voet).

Afbeelding 3. Copula van de keizersmantel op een boomstam in de AWD (Simon Olk).

MAJESTUEUZE VLINDER VAN HET BINNENDUIN

De keizersmantel is de grootste parelmoervlinder van Nederland. Deze opvallend grote dagvlinder leeft in bossen met viooltjes in de ondergroei, de waardplanten van de rupsen. Het mannetje heeft aan de bovenzijde naast zwarte vlekken een aantal karakteristieke donkere geurstrepen (afbeelding 1 en 2), die het vrouwtje mist. Aan de onderzijde mist de keizersmantel parelmoervlekken, terwijl de achtervleugel groenachtig is met witte strepen. De keizersmantel heeft slechts één generatie; de vlinders vliegen vooral in juli en augustus. De soort overwintert als rups, die daarvoor waarschijnlijk een beschutte plek in de schors van bomen opzoekt.

Vanaf 1980 wordt de keizersmantel als uitgestorven soort beschouwd en worden alleen nog zwervers uit het buitenland waargenomen. Het lijkt er echter steeds meer op dat deze majestueuze vlinder weer een plekje in ons land aan het veroveren is. De laatste jaren worden ze steevast gemeld in de Achterhoek, Zuid-Limburg én in de vastelandsduinen. De AWD is hier hofleverancier, waar de keizersmantel sinds 2010 rondvliegt en veel publiek trekt.

RUPSEN LEIDEN EEN VERSCHOLEN BESTAAN ...

In de voorzomer van 2013 en ook dit jaar is onderzocht of de bossen in de binnenduinstrand van de AWD een geschikt leefgebied vormen voor de keizersmantel. De bossen hebben met hun geringe struiklaag en niet helemaal gesloten kronendak een gunstig lichtklimaat. In de ondergroei zijn bovendien veel bleeksporige bosviooltjes aanwezig, waar de rupsen van leven. Helaas zijn er geen rupsen aangetroffen, en ook is geen ovipositie waargenomen.

...MAAR VLINDERS LATEN ZICH BEWONDEREN

Gelukkig zijn de vlinders gemakkelijker te vinden; daar komen dan ook in groten getale natuurliefhebbers op af. In de afgelopen jaren werd de keizersmantel in de AWD slechts in een klein gebiedje in gering aantal rond enkele braamstruiken gezien, als ze nectar kwamen drinken. Groot was dan ook de verrassing dat de vlinders afgelopen zomer in een veel groter gebied werden waargenomen. Op sommige dagen werden tientallen waarnemingen gedaan. Ook werden regelmatig parende keizersmantels gezien (afbeelding 3). Naar verwachting zijn er afgelopen zomer veel eitjes afgezet in de buurt van de rijkelijk aanwezige bosviooltjes in de binnenduinbossen. Inmiddels is duidelijk dat de AWD de grootste populatie keizersmantels van Nederland herbergt.

NECTARAANBOD KNELPUNT?

Net als bij de duinparelmoervlinder viel op dat de bloembezoeken voornamelijk beperkt waren tot één plantensoort. In veel andere leefgebieden is bekend dat keizersmantel voor het drinken van nectar bloemrijke zomen bezoeken met bosbraam, koninginnenkruid en distels. In de AWD vond 80% van de bloembezoeken plaats op duinkruiskruid (afbeelding 1 en 2). Dat is niet zo vreemd als je bedenkt dat onder invloed van de grote graasdruk van damherten de andere hiervoor genoemde soorten nauwelijks nog in bloei komen. Bloemrijke zomen zijn inmiddels vrijwel uit de AWD verdwenen. Gelukkig wordt duinkruiskruid niet begraasd vanwege zijn giftigheid. Het is echter wel een soort die door de jaren heen sterk in aantal kan fluctueren, mede onder invloed van schommelingen in de aanwezigheid van rupsen van de Jacobsvlinder. De smalle nectarbasis brengt het risico met zich mee dat de keizersmantel in jaren met weinig duinkruiskruid onvoldoende nectar vindt, waardoor het leefgebied hier sterk aan kwaliteit inboet.

Simon Olk deed voor zijn afstudeeronderzoek voor de opleiding bos- en natuurbeheer aan Van Hall / Larenstein onderzoek naar parelmoervlinders in de AWD. Mark van Til is senior adviseur ecologie bij Waternet.